

MORFOLOOGIA

Kas *vaeb* või *vaagib*?

Sirje Mäearu, Maire Raadik

22. jaanuaril 1981 otsustas vabariiklik õigekeelsuskomisjon ehk VÕK lubada kaheti pöörata osa kahesilbilise tüvega tegusõnu, mille *ma-* ja *da-*tegevusnimi on III vältes. 1976. aasta ÕSis jagunesid need sõnad viie muuttüübi vahel, kooligrammatikates paiknesid aga *õppima-* ja *muutuma-*tüübis. „Kirjakeele teatajas“ otsust selgitanud Udo Uibo nentis, et VÕKi otsus kooligrammatikate *õppima-*tüüpi siiski päriselt ei kata: *õppima-*tüüpi kuulub ka 1976. aasta ÕSis 108. tüüpi [*lugema*] liigitatud sõnu.¹ Kuna selles tüübis on õigekeelsuslikult raskeid sõnu (nt *vaagima* : *vaa-gida* : *vaeb*), siis andis vabariiklik õigekeelsuskomisjon lubaduse ka see tüüp kõne alla võtta. Kahjuks VÕK seda teha ei jõudnud, sest ta tegevus vaibus.

1999. ja 2006. aasta ÕSi *lugema-*tüübis (57. tüüp) on kokku 24 sõna. Neist ühel, sõnal *pügama*, on paralleelpööramise *pöan* ehk *pügan* andnud juba Elmar Muuk oma „Väikeses õigekeelsus-sõnaraamatus“.² 1999. aasta ÕSis lisandus sõna *liguma* puhul astmehelduslikule pööramisele (*liguma* : *leob*) astmehelduseta pööramine (*liguma* : *ligub*) ning sõna *kudema* puhul

¹ *õppima-* ja *muutuma-*tüüpi verbide muutmine. Selgitab Udo Uibo. – Kirjakeele teataja 1979–1983. Õigekeelsuskomisjoni otsused. Koostanud T. Erelt, H. Saari. Tallinn: Valgus, 1985, lk 32.

² Väike õigekeelsus-sõnaraamat. Koostanud E. Muuk. Kolmas, muutmata trükk. Tartu: Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus, 1934.

astmevahelduslikule pööramisele (*kudema* : *koeb*) astmevahelduseta pööramine (*kudema* : *kudeb*) argikeeles. Sõna *vajuma* puhul lisati aga 1999. aasta ÕSis astmevahelduseta pööramisele *vajuma* : *vajub* astmevahelduslik *lugema*-pööramine (*vajuma* : *vaob*) luulekeeles.

Seda, et *lugema*-tüübis on õigekeelsuslikult raskeid sõnu, näitavad ka tegelik keelekasutus ja eesti keele instituudi keelenõuandele esitatud küsimused. Keelenõuandest on küsitud eeskätt sõna *vaagima* muutmist.³ Selle verbi nõrga astme vormid on senise normi kohaselt laadivahelduslikud, nt *vaen*, *vaeb* (mitte *vaagin*, *vaagib*), *vaetakse* (mitte *vaagitakse*), *vaeti* (mitte *vaagiti*). Üks kord on keelenõuandest küsitud ka sõna *saagima* kohta, Internetis on aga peale *vaagima*- ja *saagima*-sõna näha normist erinevat pööramist teistegi *lugema*-tüübi sõnade puhul, nagu *kudema*, *küdema*, *näuguma*, *praadima*, *põdema*, *sugema*, *taguma*.

2013. aasta ÕSi ilmumise eel oli asjakohane kaaluda, kas peale sõnade *pügama*, *liguma*, *kudema*, *vajuma* vajaks veelgi mõni *lugema*-tüübi sõna rööpse pööramise võimalust. Olgu öeldud, et paralleelset *õppima*- või *muutuma*-tüübi kohast pööramist nägi juba 1980-ndate keskel mitme *lugema*-tüübi verbi (*vaagima*, *näuguma*, *hauduma*, *laadima*) puhul ette Henn Saari, kelle koostatud morfoloogia esituse üldsüsteem oli aluseks 1999. aasta ÕSi koostajaile.

vaagima ja *näuguma*

vaagima-sõna on siiani tulnud pöörata *lugema*-sõna järgi: nagu *loeb*, *loeme*, *loetakse*, *loetud*, nõnda ka *vaeb*, *vaeme*, *vaetakse*, *vaetud*. Google'i otsingutulemused näitavad normikohaste laadivahelduslike muutevormide kõrval rohkelt vältevahelduslikke, *õppima*-tüübi kohaseid vorme, nt ajaleht *vaagib* erinevaid võimalusi; ELi välisministrid *vaagivad* olukorda araabia maa-des; Tallinnas *vaagitakse* teaduskogude tulevikku. Mõne vormi

³ T. Erelt, Mís on eestlasele eesti morfoloogias raske? – T. Erelt, M. Erelt, M. Raadik, T. Leemets, S. Mäearu, Keelenõuanne soovitab 2. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2000, lk 77.

puhul ületab vältevahelduslik pööramine laadivahelduslikku, vrd nt *vaeb* ja *vaagib* vastavalt 158 ja 370 kasutusjuhtu eestikeelses Google'is (07.03.2012). Analoogne on tegusõna *näuguma*, mille normikohase laadivaheldusliku pööramise kõrval (*näuvad*, *ei näu*) levib alternatiivne vältevahelduslik pööramine, nt meie kass ei *näugu* peaaegu üldse; statistikud *näuguvad* selliste kohtade juures.

ÕS 2013-s on nüüd mõlema sõna puhul lubatud senise laadivaheldusliku (*lugema*-tüüp) pööramise kõrval ka vältevahelduslik (*õppima*-tüüp):

vaagima : *vaeb* ja *vaagib*
näuguma : *näub* ja *näugub*

hauduma, kudema ja laadima

Sõnade *hauduma* ja *kudema* puhul on ÕSi koostajad pidanud tarvilikuks olemasoleva rööpsuse laiendamist ning seekörval

ka tähenduspiiride täpsustamist. Probleem on selles, et nende sõnade puhul on pööramine sageli seotud tähendusega.

hauduma-sõnu on ÕSides fikseeritud kaks. Üks *hauduma* tähendab 'hautav olema; soojuse, niiskuse mõju all olema' ja selle pööramine on senise normi järgi käinud astmevahelduseta *muutuma*-tüübi järgi: munad *hauduvad* kana all; liha *haudub* potis. Teine, sihitislik *hauduma*-verb tähendab 'loote arenemiseks mune soojendama; soojuse ja niiskusega mõjutama; sepitsema, plaanitsema' ja selle pööramine on käinud laadivaheldusliku *lugema*-tüübi järgi: lind *haub* pesal; *haub* äikest; *haub* muremõtteid. Selle teise *hauduma*-homonüümi puhul on näha tendentsi *muutuma*-tüübi järgi pööramisele, nt emaslind *haudub* pesal; seda plaani *hauduti* juba mõnda aega. Tegelikule keeletarvitusele toetudes on ÕS 2013-s laiendatud *muutuma*-pööramist ka sellele homonüümile ja mööndud kirjakeeles senise astmevaheldusliku pööramise kõrval ka astmevahelduseta pööramist.

hauduma 'loote arenemiseks mune soojendama; soojuse ja niiskusega mõjutama; sepitsema, plaanitsema': *haub* ja *haudub*

kudema-sõna puhul andis 1976. aasta ÕS astmevaheldusliku *lugema*-pööramise (*kudema* : *koeb*), 1999. aasta ÕSis lisati rööpvõimalusena astmevahelduseta *elama*-pööramine (*kudema* : *kuden*) argikeeles. Kuivõrd tähenduses 'paljunemiseks mune ja seemnevedelikku vette heitma' on tegelikus tarvituses levinud nii *lugema*- kui ka *elama*-tüübi kohane pööramine, seevastu tähenduses 'logelema, olesklema' on peaaesjalikult näha vaid astmevahelduseta *elama*-pööramist, on ÕS 2013-s esitatud kaks *kudema*-verbi. Esimene *kudema* tähenduses 'paljunemiseks mune ja seemnevedelikku vette heitma' on saanud laadivaheldusliku *lugema*-tüübi kõrval rööpse pööramise astmevahelduseta *elama*-tüübi järgi (kalad, konnad *koevad* ja *kudevad*). Teisel, argikeelde kuuluval *kudema*-verbil tähenduses 'logelema, olesklema' on üksnes *elama*-tüübi kohane pööramine (*kudeb* terve päeva toas, ei lähe õue).

Üsna samasugune probleem on *laadima*-verbiga. Senise normingu järgi on pööramine seotud sõna tähendusega: kui tegevuse tulemuseks on laadung, last, tuleb pöörata *laadida* : *laadin*; kui tulemuseks on aga laeng, laetud olek, tuleb pöörata *laadida* : *laen*. Selle järgi *laadime* vagunit, laeva ning *laeme* püssi, piipu ja akut. Vaidlusi on aga põhjustanud uuema aja asjad, täpsemini informaatikatähendus. Kasutus on olnud kõikuv juba oskussõnastikes. „Eesti-inglise-saksa-vene infosõnastiku“ (1977) artiklis „laadimismoodul“ on seletus ’tervikuna *laetav* programmiosa’ – seega *laadima* : *laen*.⁴ „Inglise-vene-eesti arvutisõnastiku“ (1991) artiklis „loadable“ on seletus ’mitteresidentne, välismälust laaditav’, artiklis „loadable font“ seletus ’printerit v kuvari märgigeneraatori mällu laaditav kirjakomplekt’ – seega *laadima* : *laadin*.⁵ Heikki Vallaste peetava e-teatmiku artiklis „load (2)“ on seletus „Te lihtsalt sisestate vajaliku programmi nime ning opsüsteem *laadib* selle mällu ja käivitab“ – taas *laadima* : *laadin*.⁶ „Arvutikasutaja sõnastik“ (1. trükk 1996, 4. trükk 2008) annab artiklis „load“ juba selge juhise: *laadima* : *laadin*.⁷

ÕS 2013 on siin jäänud truuks enamiku arvutisõnastike seisukohale, mille kohaselt on arvutis toimuva tegevuse tulemus n-ö laadung, last (kasutuskohta viidud ressurss), mitte laetud olek, ning see lubab pöörata *õppima*-tüübi eeskujul *laadima* : *laadin*.

Küsimusi nende kolme verbi – *hauduma*, *kudema*, *laadima* – puhul siiski on ja eelkõige selle kohta, kas pürgida rööpsuste esitamisel suurema universaalsuse poole või arvestada siiski tegelikku tarvitust. Kas näiteks normida *hauduma* tähenduses

⁴ Eesti-inglise-saksa-vene infosõnastik. Koostanud U. Agur, A. Ariste, H. Johani, R. Kull, I. Pärtelpoeg, H. Saari. Tallinn: Valgus, 1977.

⁵ U. Agur, V. Hanson, R. Kull, Inglise-vene-eesti arvutisõnastik. Eesti Majandusjuhtide Instituut. Tallinn, 1991.

⁶ H. Vallaste, E-teatmik (inglisekeelsete info- ja sidetehnoloogia terminite seletav sõnaraamat). <http://vallaste.ee/>.

⁷ V. Hanson, A. Tavast, Arvutikasutaja sõnastik. Inglise-eesti. Toimetanud U. Agur. Tallinn: Ilo, 1996.

'hautav olema; soojuse, niiskuse mõju all olema' rööpselt nii *muutama-* kui ka *lugema-*tüübi järgi, ehkki tegelikus tarvituses näeb *lugema-*pööramist siin üliharva? Kas normida *kudema* tähenduses 'logelema, olesklema' nii *elama-* kui ka *lugema-*tüübi järgi, kuigi tegelikult pööratakse selles tähenduses valdavalt *elama-*tüübi järgi? Kas soovitada *laadima-*sõna puhul vabadust pöörata mis tahes tähenduses nii *lugema-* kui ka *õppima-*tüübi järgi, ehkki tegelikkuses tehakse vanemate asjade puhul võrdlemisi kindlat vahet (*laadib* vagunit, *laeb* püssi), küll aga kõigub uuemate tarvitus (*laeb* või *laadib* akut, faile).

Kõiki rahuldavat lahendust on raske leida, kuid silme ees tasuks hoida üldtendentsi, mille järgi on norminguid sätitud Elmar Muugist alates: uued rööpvormid lisanduvad eeskätt astmevahelduseta või siis vältevahelduslikest tüüpidest (*elama-*, *muutama-*, *õppima-*tüüp), mitte aga laadivahelduslikest (*lugema-*tüüp). Sellel põhineb ka ÕS 2013 koostajate soovitus: inimene *vaeb* ja ka *vaagib* võimalusi; kass *näub* ja ka *näugub*; lind *haub* ja ka *haudub* pesal, kuid liha *haudub* potis (mitte: liha haub potis), munad *hauduvad* kana all, jalad *hauduvad* saabastes; kalad *koevad* ja ka *kudevad*, kuid inimene *kudeb* (mitte: inimene koeb); *laeme* püssi, kuid *laadime* vagunit ja faile (mitte: *laeme* faile), *laeme* ja ehk siiski ka *laadime* akut.

Oma Keel 2012, nr 1